

ELISA AALTO

Keskiajan eläinkuvan monitahoisuudesta

Hannele Klemetilä, *Federigon haukka ja muita keskiajan eläimiä*. Atena Kustannus, Jyväskylä 2013. 193 s.

Hannele Klemetilän teos kartoittaa keskiajan eläinkäsityksiä. Taustana toimii kaksi väitettä. Ensinnäkin Klemetilä haluaa kyseenalaistaa keskiaikaan liitetyn käsityksen, jonka mukaan ajanjaksoa väritti julmuus ja dualismi, jossa ihmiset erotetaan eläimistä. Hänen mukaansa keskiajan moraaliin lukeutui vahvasti ajatus siitä, että eläinten kaltoinkohtelu ei ollut sopivaa hyveelliselle ihmiselle. Kirja tuokin esille laajan kavalkadin aikakauden positiivisia eläinasenteita. Niin eliitti kuin tavallinen kansakin saattoi arvostaa eläimiä yksilöinä, joille tuli tarjota hyvää ravintoa, lääketieteellistä hoitoa sekä jopa omat palvelijansa. Klemetilä väittääkin, että joitakin eläimiä, kuten koiria, ei ole koskaan arvostettu niin

paljon kuin keskiajan lopulla. Ennen kaikkea hän painottaa sitä, että eläinkuva on ollut keskiajalla yksilulotteisen sijaan moninainen.

Toinen väite liittyy ensimmäiseen. Klemetilän mukaan nykyaikana eläinten kohtelu on kurempaa kuin koskaan aiemmin historiassa. Keskiaika ei siis ollut eläinten näkökulmasta ”pimeää” – pimeyden kaapu on laskeutunut eläinsuhteen ylle vasta modernisaation myötä. Keskiajalla monet ruoaksi käytetyt eläimet, kuten siat, kanat ja lehmät, vaelsivat päivänsä vapaina ja saivat rauhassa noudattaa lajiominaisia taipumuksiaan. Nykypäivänä tuotantoeläimet elävät monotonisissa ympäristöissä, suurissa halleissa, joissa niiden ei ole mahdollista seurata taipumuksiaan; samalla teollinen eläin-

tuotanto asettaa eläimen fysiologian ennennäkemättömän paineen alaiseksi. Klemetilä painottaakin tapaa, jolla keskiaika näki eläimet usein yksilöinä; nykyisen tuotantoeläimen osana on olla enemmänkin kartesiolainen mekanismi.

Klemetilä myös tuo esille usein sivuutetun seikan: keskiajan historiasta löytyy monia merkkiniimiä, jotka puolsivat eläinten hyväntahtoista kohtelua. Esimerkkejä ovat paitsi monet pyhimykset, kuten Thomas Becket ja Franciscus Assisilainen, myös Leonardo da Vinci (joka piti kasvisyöntiä moraalisenä velvollisuutena), Thomas More (jonka *Utopia* sisälsi kasvisyönnin vaateen) sekä Michel de Montaigne (joka kritisoi vahvasti kartesiolaista eläinkäsitystä).

Kirja ei kuitenkaan sisällä eläineettistä säiettä, vaan Klemetilä keskittyy ennen kaikkea eläinten kohtelun kuvailuun. Normatiivista otetta kirjassa ei ole (muutoin kuin kohdassa, jossa Klemetilä moraaliargumentoinnin epäkiitolliset mutkat suoristaen puoltaa minkkistoolaansa sillä, että eläimiä tapetaan myös ruoaksi). Kuvaileva ote nivoutuu eri lajien ympärille ja viimeisessä osassa käsitellään – ei eläintä vaan – turkista.

Ihmisten kumppaneita ja saatanan käytyreitä

Klemetilä lähtee liikkeelle koirasta, jolle jo keskiajalla omistettiin lukuisia legendoja ja jonka ympärille punottiin sankaritarinoita isäntänsä puolesta kuolemaan valmiina yksilöinä. Koirat olivat oleellinen osa arkipäivää, ja vastoin kirkon säädöksiä niille jopa saatettiin suoda hautapaikka. Esimerkiksi Ranskassa ja Englannissa metsästyskoirilla saattoi olla omia juhlallisia kenneleitä, joissa palvelijat huolehtivat niiden tarpeista aina aamun ulkoilutuokiosta patjojen pehmusteiden pöyhimiseen. Klemetilä kritisoiakin väitettä, jonka mukaan kiintymys koiria kohtaan olisi 1800-luvun sentimentalismien seurausta – hänen mukaansa kiintymys on helppo palauttaa paitsi keskiaikaan myös jo antiikkiin. Koiran tavoin hevonen oli keskiajalla arvostettu eläin, ihmisen kumppani, jonka lihan syömistä pidettiin suurena syntinä.

Sikojen kohdalla Klemetilä tarjoaa huomioita, jotka auttavat ymmärtämään sikojen saamaa negatiivista leimaa: niitä on pidetty jopa pahan voimien palvelijana. Antropologi Mary Douglasin puhtausajattelua seuraten Klemetilä esittää, että siat rikkovat erilaisia kategorioita ja ovat siten jo käsitteellisellä tasolla ”epäpuhtaita”: niillä on esimerkiksi sorkat, mutta ne eivät märehdi; niiden silmät muistuttavat ihmisen silmiä, mutta ne ovat eläimiä, ja niin edelleen. Onkin mielenkiintoista pohtia, missä määrin sikoihin (jotka itse asiassa ovat hyvin siistejä eläimiä) liitetty fyysisen epäpuhtauden idea palautuu käsitteelliseen epäpuhtauteen.

Suteen suhtauduttiin pelokkaasti jo keskiajalla. Myös sitä pidettiin saatanallisena olentona, ja keskiajan lopulle tultaessa se olikin metsästetty Euroopassa lähes sukupuuttoon. Klemetilä kertoo tarinan Franciscus Assisilaisesta, joka suositteli kylää piinanneen suden luopumaan aggressiostaan, jos kyläläiset vain tarjoaisivat sille ruokaa. Tarinassa yhdistyy yhtäältä susipelko ja toisaalta ajatus siitä, että susikin on olento, jolla on oma näkökulmansa ja jonka kanssa on mahdollista elää rinnakkain. Vaikka Klemetilä ei tarinaa sen enempiä avaa, on mielenkiintoista pohtia, onko nykyinen susipelko yksiuolotteisempaa. Joka tapauksessa on hedelmällistä muistaa, kuinka nykyisenkin susipelon taustalla vaikuttaa historiallisessa viitekehäksessä voimakkaan kristillinen ikonografia.

Sama ikonografia ulottui myös karhuun. Pitkään karhua pidettiin korkeassa arvossa, metsän oikeutettuna valtiaana, eläinten ja ihmisten välisen kommunikaation sanansaattajana ja jopa ihmisen esivanhempana. Katolinen kirkko kuitenkin suhtautui tällaiseen tabu-statukseen epäjumalanpalvontana ja aloitti kiihkeän kampanjan karhua vastaan ympäri Eurooppaa. Kampanjaan kuului negatiivisten leimojen tuottaminen, ja niiden puitteissa karhu nimettiin pahan ruumiillistumaksi. Tukea löytyi Augustinuksen väitteistä, joiden mukaan karhu oli paholaisen kumppani ja joissa kuvastui voimakas halu erottaa ihminen muista eläimistä. Karhuviha vietiin niin pitkälle, että karhua alettiin julkisesti nöyryyttää: siitä tehtiin torien kahlehdittu, tempputa tekevä kloveni tai paikoilleen sidottu uhri, jota *bear baitingin* yhteydessä koirien annettiin siekailematta retuuttaa. Samalla myös karhua työnnettiin massateurastuksilla kohti sukupuuttoon. Karhun herruus siis riisuttiin viimeistä piirtoa myöten. Jälleen saman tematiikan pohtiminen suomalaisessa kontekstissa olisi mielenkiintoista: miten suomalaisen kansanperinteen palvomasta eläimestä on tullut suden ohella vihollinen numero yksi?

Klemetilä käsittelee myös eläintarhojen alkuperää, jonka hän liittää hallitsijoiden ja eliitin haluun osoittaa omaa statustaan ja kykyään luonnon hallintaan. Myös turkikset toimivat keskiajalla ennen kaikkea statussymboleina: niillä korostettiin erityisesti eliitin mahtiasemaa. Turkisten tarvekäyttö, jota usein korostetaan, ei siis ollut merkittävä tekijä turkisten yleistymisessä; sama statusselementti toki määrittää turkisten käyttöä edelleen.

Kattava katsaus

Parhainta antia kirjassa ovat ne – valitettavasti lyhyeksi jäävät – kohdat, joissa Klemetilä arvioi keskiajan eläinkuvaa laajemmasta perspektiivistä. Hän esimerkiksi väittää, että varhaiseen keskiaikaan liittyi voimakkaan dualistinen eläinkuva pitkälti kristillisistä syistä: pyhimysten esitettiin lannistavan eläimiä osoitettaessa heidän voimallisuuttaan, ja näin vedettiin ehdoton raja ihmisen ja muiden eläinten välille. 1100-luvulla asetelma alkoi kuitenkin muuttua, ja eläinkuvasta tuli monitahoisempaa – samalla eläimistä itsestään alettiin löytää myös inhimillisiä piirteitä. Pyhimykset esitettiin kasvisruokavalion kannattajina, ja liharuoka liitettiin syntiinlankeemukseen; samalla pyhimykset kuvattiin metsästyksen innokkaina kritisoijina. Kohti uuden ajan alkua ymmärrys eläinten ja ihmisten samankaltaisuudesta kasvoi.

Klemetilän kirja vilisee kutkutavia yksityiskohtia, mikä kertoo kirjoittajan perinpohjaisuudesta ja perehtyneisyydestä. Lähes joka sivulla on myös keskiajan kuvataidetta ja muita kuvia, jotka värikyläisyydessään ja tulkintoja herättävissä detaljeissaan ovat huikea lisä tekstille. Kokonaisuudessaan kirja tarjoaa kattavan ja mielenkiintoisia huomioita sisältävän katsauksen keskiajan eläinkäsitykseen. Sen ilahduttavin elementti on muistutus siitä, että empaattinen, kaksijakoisuutta rikkova eläinkuva oli mahdollinen jopa aikana, joka on leimattu ”pimeäksi”.